

Rozprava o metodě, jak správně vést svůj rozum a hledat pravdu ve vědách

Knihy | 15.6.2010 @ 21.55

Opět jsem se ve volném čase ponořil do četby kratičkého, leč věcně obsažného spisu přelomového filozofa, autora metodické skepse, René Descarta. Jeho vyjímečně dobře známý výrok „COGITO ERGO SUM“ je součástí osnov občanské výchovy druhého stupně základní školy a v myriádách variant je (snad právě proto) citován, překrucován, parodován, diskutován na všech místech, při všech možných příležitostech i na všech úrovních porozumnění.

Přečetl jsem tedy tento programový spis jeho filosofie s chutí a zapsal jsem si pro lepší zapamatování několik poznámek.

Descartovy myšlenky jsou totiž řekl bych téměř závazným

předmětem přemýšlení každého uvědomělého křesťana. Jako věřící jsme před dvojím, přetrvávajícím pokušením. Pokušení jedné strany s nesmírnou drzostí prohlašuje Boha za cosi výjimečně jistého, čemu už se ani nevěří, co se totiž dobře VÍ! Pokušení druhé strany se naopak agnosticky vzdává naděje, vzdává se dokonce i starých dobrých způsobů jakými lze přivést bezvěrce k přemýšlení. První strana pyšně VÍ vše a přichází tak o víru, druhá zas nic ani NETUŠÍ, je proto v nebezpečí přijít o víru rovněž.

At' každý sám posoudí, zda a kam René Descartes dospěl.

Autor: René Descartes

Překlad: Věra Szathmáryová-Vlčková

Nakladatelství: Svoboda

ČÁST PRVNÍ: Úvahy, týkající se věd

Schopnost chápat pravdu máme všichni, názorové rozdíly jsou zde kvůli tomu, že každý přemýšlíme jinou cestou.

... vedeme své myšlenky různými cestami a neuvažujeme o týchž věcech. Neboť nestačí mít zdravý smysl, nýbrž hlavní je správně ho užívat. [7]

Descartes tedy pokorně uvádí svou metodu jako výsledek své zkušenosti, nikterak závazný pro čtenáře. Sděluje, že přestože se mu dostalo humanitního vzdělání, neprospělo mu to více, než jako vědomost.

A tak mým úmyslem není učit zde o metodě, již musí každý následovat, aby správně vedl svůj rozum, nýbrž toliko ukázat, jakým způsobem jsem se snažil vést svůj rozum. [8]

Dále se vyjadřuje se jednotlivě k vědám. Uvedu příklad:

Ctil jsem naši teologii a činil jsem si nárok na dosažení nebe jako kdokoli jiný; avšak dovědév se zcela bezpečně, že cesta tam je stejně otevřena nejnevědomějším jako nejučenějším, a že zjevené pravdy, jež tam vedou, jsou nad náš rozum, nebyl bych se odvážil podrobit je slaboduchému svému uvažování, a měl jsem za to, že k tomu, aby byly zkoumány s úspěchem, je nutno mít nějaké zvláštní přispění nebes a být víc než člověkem.

Nic neřeknu o filosofii než to, že vida, jak při všem pěstování nejznamenitějšími duchy, jací žili od mnohých staletí, přece není v ní ještě ani jediné věci, o níž by se nedisputovalo, jež by teda nebyla pochybná, nebyl jsem tak domýšlivý, abych doufal, že se mi v ní povede lépe, než jiným; ... [11]

A tak mým úmyslem není učit zde o metodě, již musí každý následovat, aby správně vedl svůj rozum, nýbrž toliko ukázat, jakým způsobem jsem se snažil vést svůj rozum. [8]

Zklamán vědami odešel autor záhy ze studií a začal cestovat, stýkat se s lidmi. Jeho cílem bylo vstát od knih a žít.

Neboť se mi zdálo, že mohu najít mnohem více pravdy v úvahách, jež činí každý o událostech, na nichž mu záleží a jejichž rozuzlení ho nutně brzy potom potrestá, usuzoval-li špatně, než v úvahách, které koná učenec ve své pracovně o psekulacích, jež jsou bez plodných následků a jež pro něj nemají jiný důsledek než ten, že na ně bude tím více domýšlivý, čím budou vzdálenější zdravého smyslu: neboť musil užít tím více ducha a umělosti, snaže se, aby je učinil pravděpodobnými. [12]

ČÁST DRUHÁ: Základní pravidla metody

Zavedené systémy a způsoby myšlení jsou jako stará města: Jejich architektura je nedůmyslná, protože byly navrhovány a pozměňovány po velé generace. Proto město navržené jedním architektem je důmyslnější, než město navržené mnoha architekty.

Žel, je pohodlnější jet po serpentýně mezi kopci než přímo přes kopce a přes propasti.

Proto není dobré nepokorně vykřikovat jakékoli myšlenkové reformy.

Mé úmysly nešly nikdy dále, než k snaze o zlepšení mých vlastních myšlenek a o to, abych stavěl na základech výlučně svých vlastních. [15]

A tak autor vida, že názory se různí kultura od kultury a že více či méně uvěřitelné konstrukce různí se člověk od člověka, zaměřil se na „hledání pravé metody, abych došel znalosti všeho, čeho by byl můj duch schopen.“ [16]

Využil poznatků logiky, geometrické analýzy i algebry a rozhodl se zachovávat čtyři pravidla:

A jako mnohost zákonů bývá často omluvou neřestem, takže stát je mnohem lépe řízen, má-li jen velmi málo zákonů, jež jsou velice přísně zachovávány: tak jsem se domníval, že místo onoho velkého počtu pravidel, z nichž je složena logika, budu mít dosti na čtyřech, jen rozhodnu-li se pevně a nastálo, že se od nich ani jedinkrát neuchýlím.

První bylo, nepřijímat nikdy žádnou věc za pravdivou, již bych s evidencí jako pravdivou nebyl poznal: tj. vyhnout se pečlivě ukvapenosti a zaujatosti; a nezahrnovat nic víc do svých soudů než to, co by se objevilo tak jasně a zřetelně mému duchu, abych neměl žádnou možnost pochybovat o tom.

Druhé, rozdělit každou z otázek, jež bych prozkoumával, na tolik částí, jak je jen možno a žádoucí, aby byly lépe rozřešeny.

Třetí, vyvozovat v náležitém pořadí své myšlenky, počínaje předměty nejjednoduššími a nejsnáze poznatelnými, stoupaje povlovně jakoby se stupně na stupeň až k znalosti nejsložitějších, a předpokládaje dokonce řád mezi těmi, jež přirozeně po sobě nenásledují.

A poslední, činit všude tak úplné výčty a tak obecné přehledy, abych byl bezpečný, že jsem nic neopominul. [17]

Ergo existuje jedna pravda, podobně jako v aritmetice. Při této metodě se využívá rozum více než jindy, tato metoda umožňuje jasněji chápat a řešit problémy dříve toliko vyhlížející nesnadně.

ČÁST TŘETÍ: Několik pravidel morálky, vyvozených z metody

1. Poslušnost zákonům a umírněnost v názorech. Střední cesta místo extrémů. Následovat ty, s nimiž žije.
2. Pevnost v činech a v názorech, pro něž se rozhodl. Pokud člověku není dáno poznat ty nejsprávnější, držet se alespoň těch nejpravděpodobnějších.

... když není v naší moci poznat názory nejsprávnější, máme se přidržovat názorů nejpravděpodobnějších; ... [21]

3. Přemáhat spíše sebe, než osud, protože (jak autor pevně věří) nic není více v moci člověka než jeho myšlenky. Jde o to, aby člověk netoužil po věcech, jež mu jsou přirozeně vlastní více, než po věcech, jež mu přirozeně vlastní nejsou. Autor se zde odkazuje na stoiky, kteří de facto měli tímto přístupem „v moci vše, co by chtěli“.

4. Nakonec autor zvolil životní směr vedoucí ke spokojenosti, a sice ten, aby svým zaměstnáním, jež si vybere, získal všechny znalosti, jichž je schopen, i všech pravých statků, jichž bude mít a aby tak dosáhnul jistého životního cíle a správného životního pokroku.

Těmito zásadami vybaven vydal se Descartes do světa a 9 let cestoval, aby byl „spíše divákem než hercem při všech komediích, jež se ve světě hrají“, aby s touto zkušeností konfrontoval svého ducha (a naopak) a aby tak jeho duch byl pročištěn od omylů.

Ne že bych tím byl napodoboval skeptiky, kteří pochybují, jen aby pochybovali, a předstírají, že jsou vždy nerozhodni: naopak, veškeré mé snahy směřovaly k tomu, abych došel jistoty a odházal nános a písek, abych našel skálu nebo jíl. [23–24]

Ani po devíti letech ovšem nezakotvil Descartes pevně v jakékoli filosofii. A uchýlil se do ústraní, kde mohl žít „jako v nejdlejší poušti“.

ČÁST ČTVRTÁ: Důkazy o jsoucnosti Boha a lidské duše, neboli základy metafyziky

Avšak ihned potom jsem si uvědomil, že i když jsem chtěl myslet, že vše je klamné, je nezbytně nutno, abych já, který tak myslím, existoval; a pozoruje, že tato pravda: myslím, tedy jsem, je tak pevná a jistá, že ani nejvýstřednější předpoklady skeptiků nejsou schopny jí otrástit, soudil jsem, že ji mohu přijmout bez obavy za první zásadu filozofie, již jsem hledal. [26]

Z toho Descartes odvodil, že člověk má duši nezávislou na těle či na prostoru, protože je možné si představit být bez těla, ale není možné myslet vlastní neexistenci. Je možné myslet jen člověka, který nemyslí a proto nemůže věřit ve svou existenci. K tomu, abych myslel, je nutno být.

... pojal jsem úmysl hledat, odkud mi bylo dáno myslet na něco dokonalejšího, nežli jsem sám; a poznal jsem zřejmě, že to musila být nějaká bytost vpravdě dokonalejší podstaty. [27]

...

... měla dokonce v sobě všechny dokonalosti, o nichž jsem mohl mít jisté ponětí, to jest, abych se vyjádřil jedním slovem, jež byla Bůh. [28]

Bůh je tedy nejvyšší představou, která nemůže pocházet ze samotného rozumu, ani z ničeho nižšího, ale sama ze sebe. Boží přirozenost není závislá – což by byla nedokonalost – ani rozdělená na duši a tělo – což by byla vzájemná závislost. Naopak, cokoli méně dokonalého v tvorstvu je na Bohu zcela závislé.

... jsou-li ve světě nějaká těla nebo nějakí duchové nebo jiné bytosti ne zcela dokonalé, musí jejich jsoucnost záviset na jeho síle, takže nemohou bez něho existovat ani na okamžik. [28]

Existence Boha je jistější než jakýkoli smyslový vjem. Vždyť smysly podávají obraz, ovšem bez zásahu rozumu bychom těžko poznávali pravdu. Vždyť i ve spánku se člověku zdají obrazy. A pokud se dokážeme o existenci Boha dozvědět výše popsaným způsobem bez smyslů, pak je to zjištění neméně kredibilní.

Něboť konečně, nechť spíme anebo bdíme, nikdy se nemáme dát přesvědčit ničím jiným než evidencí svého rozumu. A úrazně pravím: svého rozumu, a nikoli své obrazotvornosti ani svých smyslů.

...

... neboť rozum nám nikterak nediktuje, že to, co vidíme nebo si představujeme, je pravdivé. Avšak diktuje nám zajisté, že všechny naše ideje a postřehy musí mít nějaký podklad pravdivosti, neboť by nebylo možno, aby Bůh, jenž je sama dokonalost a pravdivost, byl je jinak v nás vložil; [31]

ČÁST PÁTÁ: Řád otázek přírodních

V této části se autor zabývá různými otázkami z jiných věd, zvláštní pozornost věnuje popisu krevního oběhu. Ve vyvozování všech „dalších pravd“ vychází z „pravd prvních“ o existenci Boha a duše (viz výše).

Dále se věnuje rozdílu mezi člověkem a strojem či zvířetem. Stroj či zvíře mohou být vybaveni orgány dostatečnými k zastávání všech úkonů, jež zastává člověk, mohou je zastávat dokonce lépe. Propastný rozdíl je v absolutní absenci rozumu u zvířat i strojů.

Neboť je pozoruhodné, že není tak tupých a hloupých lidí, nevyjímajíc ani šilence, aby nebyli schopni sestavit dohromady různá slova a složit z nich řeč, kterou by vyjádřili své myšlenky; a že naopak není vůbec zvířete, nechť by bylo sebedokonalejší a za sebešťastnějších okolností zrozené, jež by činilo podobně. [41]

Právě schopnost řeči vedené rozumem (schopnost odpovídat, nikoli mechanicky reagovat) je pro Descarta důkazem přítomnosti rozumu u lidí a jeho úplné nepřítomnosti u zvířat či strojů.

Tento důkaz rozdílu nahrává k novému pohledu na problematiku duše:

Ostatně jsem se tu poněkud více šířil o duši, protože je to jedna z nejdůležitějších věcí: neboť vedle bludu těch, kdo popírají Boha, který jsem tu dříve už dostatečně vyvrátil, není jiného bludu, jenž by tak odvracel slabé duchy od pravé cesty ctnosti, jako představa, že duše zvířat je stejné podstaty jako duše naše, a že proto nemáme se čeho bát ani v co doufat po tomto životě, právě jako mouchy a mravenci: víme-li však, jak se tyto duše navzájem liší, rozumíme mnohem lépe důvodům, dokazujícím, že naše duše je povahy naprosto nezávislé na těle, a že tudíž není nikterak podrobena smrti zároveň s ním; ježto pak nevidíme jiných příčin, jež by ji zničili, jsme přirozeně vedeni k úsudku, že je nesmrtelná. [42–43]

ČÁST ŠESTÁ: Věci žádoucí pro pokrok v přírodním bádání

V závěrečné kapitole píše autor o svém práci, o důvodech vydání této rozpravy, o okolnostech a východiskách.

DOSLOV (Jan Patočka)

Descartes se vyrovnal s antikou, středověkem i renesancí zcela a univerzálně. Jeho cílem je naprostá jistota dosaženého poznání, tuto jistotu srovnává s dedukovatelností.

Maximum dedukovatelnosti je pro Descarta maximem pochopitelnosti. [66]

„Deduktivismus“ pak Descartes razil ve všech vědních disciplínách, neméně v metafyzice. Klíčem k poznání světa je jistota Boží.

logika a Bůh jsou v hlubokém podstatném vztahu; Bůh pak se stává vlastním klíčem ke světu. [66]

Descartovo dílo je podle Patočky ve vlastním historickém kontextu nutné a záslužné jako zakončení scholastické tradice a podložení moderní vědy, nicméně v aspektu přísného důrazu na matematickou dedukci jednostranné.

Jde dnes stále ještě o to, pochopit, kde je příliš úzký a postavit filozofické tázání znovu na širší a konkrétnější bázi.

...

Pochopení a překonání Descarta je tedy jedna ze základních úloh moderního myšlení. [68]

